

ОЛЬГА М. ГЕРАЩЕНКО

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID: 0000-0002-9617-5272

e-mail: olgeras@gmail.com

АНТОН П. ШТЕФАН

ORCID: 0000-0003-4096-4616

e-mail: ant.shtefan@gmail.com

«IAZYK MOY POU CZYTSIA PRAWDI TWOIEY»:
СЛОВ'ЯНОРУСЬКІ ВСТАВКИ ПОЛЬСЬКОЮ ГРАФІКОЮ У ТРАКТАТІ
ЛАЗАРЯ БАРАНОВИЧА*

Постановка проблеми. Питання вимови богослужбових текстів в/на Україні в різні періоди її історико-культурного розвитку цікавить фахівців багатьох гуманітарних галузей, зокрема лінгвістів, культурологів, істориків. Зрозуміло, що для богословів воно набуває особливої значущості. Так, відкритим залишається проблема вимови за часів Гетьманщини текстів, створених так званою слов'яноруською мовою.

Аналіз останніх джерел. Хоча ця проблема постала не сьогодні, фундаментальних праць, у яких би вона висвітлювалася, немає. Нам вдалося знайти лише роботу Г. Куземської [1] та статтю В. Німчука [2].

Мета дослідження – подати уваги до слов'яноруської фонетики на підставі аналізу слов'яноруських вставок польською графікою в богословському трактаті Лазаря Барановича *Notiy pięć ran Chrystvsowych pięć* (1680 р.) [3].

Виклад основного матеріалу. Слов'яноруська мова (термін, якого ми будемо дотримуватися й надалі) була штучною, тобто не вживалася й розвивалася природно, у щоденному вжитку, а сформувалася на основі штучної ж церковнослов'янської, обслуговувала релігійну практику та використовувалася у релігійно-моралізаторській літературі. Це українізована версія глотоніма, який в оригіналах мав кілька варіантів – «*славеноросская*», «*славенская*», «*словеноросска*» [4] (зараз в історико-мовознавчих студіях трапляються й назви церковнослов'янська мова, церковнослов'янська мова української редакції)

* Стаття вже була опублікована: Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 2021, № 21, т. 1, с. 153-158.

[див., напр., 2; 5, с. 72]. Слов'яноноруська мова була кодифікована в граматиці Мелетія Смотрицького та «Лексиконі» Памва Беринди.

Слов'яноноруські пам'ятки звичайно створювалися кириличною графікою і, оскільки були священного для православних змісту, їхні творці намагалися йти за орфографією, яка, звісно, не могла бути послідовно настановлена на відбиття живої фонетики. Однак, з іншого боку, живомовна фонетика не могла не прориватися крізь книжний правопис. У зв'язку з цим і постають питання вимови слов'яноноруських текстів, зокрема: звукове наповнення літери *ѣ*, вимова букв *ы* та *и*, твердість чи м'якість приголосних перед літерами *и* та *е*, щілинна чи вибухова вимова літери *г*. У статті В. Німчука та монографії Г. Куземської стверджується:

- *ѣ* вимовлялася як [i];
- вимова *ы* та *и* як передньо-середнього українського звука;
- приголосні перед *и* та *е* вимовлялися твердо (В. Німчук тут посилається на настанови «Граматики» М. Смотрицького);
- літера *г* означала фрикативний звук [2; 1, с. 14-15, 19].

Опрацьовуючи дисертацію О. Лазаренко «Особливості функціонування польської мови в Україні у XVII столітті (на матеріалі творів Лазаря Барановича)», ми звернули увагу на підрозділ 4.3, у якому авторка аналізує, як вона пише, церковнослов'янські вставки (очевидно, що вони є слов'яноноруськими) у стилістичному аспекті [6, с. 172-180]. Особливо цікаво, що автор влітає такі елементи переважно за допомогою польської графічної системи. Саме це робить їх цінним джерелом для дослідження фонетики тогочасної слов'яноноруської мови.

Лазар Баранович може зрідка використовувати такі слов'яноноруські вставки (ми проглянули поетичні збірки *Lutnia Apollinowa*, *Żywoty Świątych*, полемічний твір *Nowa miara starej wiary*), у його поетичних збірках переважає польська мова з незначними вкрапленнями латини, натомість богословський трактат *Notiy pięć ran Chrystwsowych pięć* ними аж рясніє. Вони й стали основним предметом нашої розвідки.

Такі вставки рівномірно розподілені в тексті пам'ятки, органічно вплетені й найчастіше виділені, як нам здається, шрифтом антиквою Янушовського [7], котра відмінна від основного шрифту трактату – так званої швабахи Янушовського [8]. Виділено антиквою й латинські, *руські* вставки. Слов'яноноруською вставки представлені словами, словосполученнями, фразами, реченнями. Це можуть бути цитати з молитов чи богослужбових книг. Усього у трактаті *Notiy pięć ran Chrystwsowych pięć* ми помітили близько 160 вставок. Вони можуть починати речення, яке продовжуватиметься польською, або продовжувати чи закінчувати польське речення, розриватися польськими словами. Серед барокових настанов було звичайне змішування мов. Цей феномен, як пише О. Лазаренко [6, с. 174], італійська дослідниця Д. Броджі влучно назвала гібридизацією мови.

Ми проаналізували польські графічні відповідники кириличних слов'яноноруських літер і виявили як цілком очікувані, так і неоднозначні для трактування явища (у посиланнях коло прикладів із трактату подаємо лише номер сторінки, причому за форматом pdf., оскільки в самій пам'ятці пагінація часто пропадає).

1. Відповідники кириличної графема *ѣ*

На місці цієї літери майже завжди стоїть латиничне *i* (див. також приклад О. Лазаренко на с. 179), що однозначно свідчить про відповідну вимову: *wik* [27], *nift* [69], *Diwftwennikom* [126], *Hrich* [134], *Swiatyfszym* [167], *Swit* [168], *wśich* [271], *razhoritfia* [326], *Priliplaiayśia* [341]. Це явище узгоджується з твердженнями В. Німчука та Г. Куземської про вимову *ѣ* як [i] [2; 1, с. 15, 19].

Трапляється один випадок передачі *ѣ* латиничною літерою *e* – *vŕpe* [150] (приклад, прочитаний О. Лазаренко як *Raduyfia Diewo* [6, с. 179], слід читати як *Raduyfia Drewo* [269]). Очевидно, вряди-годи живомовна північноукраїнська східнополіська фонетика – дифтонг [ie] під наголосом [9, с. 262] чи [e] в ненаголошеній позиції (за винятком деяких відмінкових закінчень) [9, с. 545] – таки пробивалася через уже усталену традицію церковної вимови.

2. Відповідники кириличних *и*, *ы*

• Відповідники *и*

О. Лазаренко у своїй праці пише про «плутання **и** та **і**, що виразно відтворюється латинкою: **iesy**: - **ieśi (iesi)**; ... **Hospody–Hospodi**; **iedino...** – **iedyno...**» [6, с. 179-180]. Думка дослідниці потребує уточнення, оскільки ця непослідовність траплялася не всюди там, де в українській мові постав передньо-середній [и] на місці давнього переднього [і]. Наш аналіз демонструє такі нюанси:

А) Немає жодного поплутання після літери на позначення губного, послідовно вживається *i*: *Miłość*, *mliwość* [24, 27], *Miłoſtiii* [57], *Władimirskomu* [57], *prawiw* [150, 151], *wiſiay* [234], *fzeftwiija*, *fzeftwiia* [269], *vpodobitfia* [329], що свідчить у цьому разі, очевидно, про м'яку вимову губних. Те саме стосується й *i* після літери на позначення [н], що теж свідчить про його послідовну м'яку вимову: *Switlnik* [32], *świtlnik* [двічі 32], *iſpolnit* [71], *Diwſtwennik* [251, 277], *oſinit* [266], *deńnica* [332], *nesoblaznitſia* [334], *kniźnika* [339]. Однак перед /j/ на місці колишнього редукованого *ь* може бути графема *y*: *izhnanyi* [151], *żelanyie* [185] – пор. *wo ſpáſeniie* [77].

Б) Немає поплутання після літер на позначення шиплячих, уживається *y*: *Bożyieiu* [57], *hibluſzczym* [12], *prebywaiuſzczym* [12], *żywot* [12], *oczyma* [22], *opołczyśia* [48], *boiaſzczychśia* [48], що, очевидно, свідчить про їх тверду вимову.

В) Найчастіше спостерігається поплутання після літери на позначення [p] у префіксі *pry-/pri-*: *prybihaiem* [264], *pryliżno* [264], *prytecim* [264], *Pryobritenie* [263], *nepryiemlu* [333], але *pripadauiut* [32], *priat* [58-59], *Prijaten* [133], *prifnofuſzczny* [139], *prifno* [234], *Priliplaiayśia* [341]. Навіть у межах одного речення бачимо різні графічні варіанти однієї основи: *Priyemlet tia prypadauiufzcza, iże pryiem tia na perſi wozlehfza* [133], тому логічно припустити, що тут латиничні *i* та *y* ілюструють не різні звуки, а той самий (можливо, вибір *y* чи *i* після *r* залежав від наступної літери на позначення [j]: перед *y* вживалася *i*, перед *i* – *y*?). Цікаво, що В. Мойсієнко про написання *pi*, *py* у кириличних поліських (включно зі східнополіськими) пам'ятках XVI-XVII ст. пише: «В усіх досліджуваних пам'ятках, разом із характерним для поліських

говірок відбиттям ствердіння *p* (написання *py*), виразно спостерігаємо й протилежну тенденцію – написання *pu* <*py*> [10, с. 262].

Бувають відступи від сподіваного *ri* в іншомовних словах: *Rymfkaho* [150, 151], *Alexandryifkaho* [150], *ryzu razdra* [172], *Chryftos* [266] – пор. *Aria* [150], *Hrihoria* [151], *Patriarchem* [167].

Трапляється поплутання після графем на позначення інших приголосних звуків – [т], [л], [с], [д]: *ifinnuiu* [247], *ti* (енклітична форма) [61, 172] – *iftynnaia* [25], *Welikomu* [двічі 57], *Welikija* [57], *Apostoli* [246] – *velyfzy* [185], *šity* [61], *spasi* [186], *Wladimirskomu* [57], *pofredi* [61], *rodich* [332], *Hradi* [214] – *Hriady* [214] – пор. з прикладами, наведеними О. Лазаренко (див. вище).

Цікавою є графічна форма *wšy* [32], де літера *y* стоїть на місці кириличної *u*, а м'якість попереднього приголосного позначається крескою – пор. *Wsi* [246].

Недостатньо матеріалу для висновків щодо хитань у вимові [з] перед відповідником колишнього [и]. У пам'ятці трапляється лише один приклад *mnozy* [269].

Г) У закінченні родового відмінка однини іменників жіночого роду колишньої *ї*-основи теж бачимо хитання: *kripofii* [339], можливо, *czäfti* [70], але *Premudrofty* [132], *lesty* [133]. В. Мойсієнко зазначає, що саме закінчення *-sti* є типовим у північноукраїнських текстах середньої доби, хоча подекуди трапляється й написання *-sty*, яке науковець сприймає в контексті загального поплутання *u* та *ы* після *m* [10, с. 265-266]. Можливо, таке поплутання, як і поплутання в аналізованому тут трактаті, пов'язане із фонетичним процесом, що про нього пишуть Ю. Шевельов і сам В. Мойсієнко і що на нього ми посилаємося нижче.

- Відповідники *ы*

На місці кириличної *ы* звичайно стоїть *y*: *pokry* [58], *šity*, *sity* [61, 134], *prawya* [77], *Razumnych* [132], *Synu* [139], *Iazyk* [205], *iazyci* [133], *Dychanyie* [268]. Але послідовно після літер на позначення задньоязикових та глоткового [г] ужито *i*: *hiblufzczym* [12], *Welikija* [57], *ruki* [70], *Pohibnet* [72], *Mnohi* [216], *mnohich* [274], *Wetchiy* [334]. Звідси робимо висновок, що після задньоязикових та [г] у тогочасній слов'яноруській вимові на півночі України послідовно звучав [i], який їх і пом'якшував, а не передньо-середній [и] з попереднім твердим приголосним.

Ю. Шевельов пише про долю українських [ы] та [и]: «у північному наріччі ці два голосні хоча й злилися, але скорше у звук типу *i*» [9, с. 43], однак уточнює, що «північноукраїнські, зосібна східнополські, говірки, де є розрізнення між *y* та *i* за якістю або за пом'якшенням приголосних перед *i*, мають рефлекс *i* (не *y*) після *k*, *h*, *x*, тим самим указуючи на давніші *ki*, *gi*, *xi*...». Ці давніші *ki*, *gi*, *xi*, за твердженням видатного славіста, є найстаршою серед давньоукраїнських фонетичних змін і фіксуються в київських текстах з кінця першої чверті XII ст. [9, с. 299]. Далі Ю. Шевельов зазначає, що в частині північних говірок «у зберігається як *y*» і в таких говірках протиставляються не давні *i* й *y*, а *y*, наблизений до *i*, та *y*» [9, с. 481]. Можливо, що написання *i* після *k*, *h*, *ch* власне й ілюструє першу тезу Ю. Шевельова, так само як поплутання латиничних *y* та *i* свідчить про вимову голосного між [i] та [и]. Про таку ж вимову пише В. Мойсієнко, зазначаючи, що вона була характерна після

задньозязикових та [r'] [10, с. 262], а зараз характерна й після шиплячих та [p'] [10, с. 241, 285]. У нашій же пам'ятці виразна тенденція твердої вимови шиплячих у слов'яноруській мові, зрозуміло, перед голосним непереднього ряду, і, як не дивно, пом'якшеної – задньозязикових, губних та [n'], очевидно, перед голосним переднього ряду.

3. Відповідники кириличної графеми *e*

Переважна більшість випадків демонструє латиничну *e*: *prebywaiufzczym* [12], *Weczer* [17], *pred oczyma* [24], *woznesu* [30], *fo Archanhely u Anhely* [32], *steżiam* [32], *Weś, weś* [32], *żelanie, Syne, Boże, Preświatyi, weliczaiem* [32], *Hospodeń* [48], *recze* [78], *wozhlaholet* [134], *nechofzczu* [186], *nerazdilimoy* [247], *neufypaiufzczaia* [324], *Nerazdilimoy* [333], *netlinnaia, NETLINNAIA, Neřkwernaia, Neskwerny* (двічі), *Neskwernaia, nesobłaznitřia, NEBŁAZNAIA* [334] (виняток – *spásie* [77]). Це дає підстави погодитися з твердженням В. Німчука та Г. Куземської [2; 1, с. 19] про усталену тверду вимову слов'яноруського приголосного перед [e].

4. Відповідники кириличної літери *z*

О. Лазаренко звертає увагу на послідовне передавання українського [r] відповідною *h* та [x] диграфом *ch*: *Anhel Hospodeń, Bohom; rodich tia, wo modlitwach* [6, с. 179]. Отже, не викликає заперечень думка про фрикативну глоткову вимову слов'яноруської *z* [2; 1, с. 14].

5. Відповідники кириличної *щ*

Завжди на її місці вживаються буквосполучки *szcz*, що однозначно свідчить про тверду вимову [шч]: *prořwifzczaięřzy* [32], *boiařczychřia* [48], *Lubiářzczemu* [67], *potofzcz, řpářaiufzczáho* [77], *prifnofufzczny* [139], *ili chofzczu ili nechofzczu* [186], *iřchodiařczych* [259], *prořwifzczaiufzczaia* [274], *jedynofufzcznoy* [333], *winczaiufzczaho* [334].

6. Відбиття твердої вимови *p*

У слов'яноруських вставках представлена тверда вимова кінцевого основи [p] іменників чоловічого роду на *-арь*: *Welikomu Hofudaru caru, Welikomu Hospodaru caru, CARV Kazańskomu, CARV Ařtrachańskomu* [57], *řzeřtwija Boha moieho Cara* [269]. Ми схильні вбачати тут відбиття живої фонетичної риси північних говірок. Зауважмо, що трапляється один раз *řripadauiu Carie* [32] і цей випадок, очевидно, слід розглядати у контексті пояснення до п. 1, B).

Натомість усередині основи етимологічно м'яка вимова послідовно передається (тут перед літерою на позначення [a]): *řywotworiařczoy, Tworiay* [333], *řywotworiařczy* [334], *Hriady won* [214] – пор. на цій самій сторінці *Hradi won* (воно могло з'явитися як друкарська помилка, але могло й відбивати твердість [p] – не будемо цього стверджувати напевно через брак порівняльного матеріалу). Про вимову у слов'яноруських вставках етимологічно м'якого [p'] за відсутності м'якої фонемі в живому діалектному мовленні можемо лише теоретизувати.

7. Передача вимови кінцевотематичного [ц]

Послідовно використовується графема *c* без жодного позначення м'якості на місці кириличної *ц* для кінцевої основи: *Otca* [78], *Otcu* [139], *BohoOtec* [158], *Mladenca* [275]. Хоч Г. Куземська пише про вживання впродовж «щонайменше семи століть (!)» форм із [ц] м'яким [1, с. 8], однак наша пам'ятка фіксує саме тверду його вимову (форма *(wo) iazyci* [133], очевидно, може розглядатися в контексті усталеної вимови *нь* – див. вище, п. 1). Зрештою, тут слов'яноруська вимова йшла за живою північноукраїнською або ж збігалася з нею (про ствердіння [ц] не пізніше кінця XVI ст. зауважує Ю. Шевельов [9, с. 791], про «відчутні ознаки» цього явища в північноукраїнських пам'ятках з середини XVI ст. пише В. Мойсієнко [10, с. 310, 320]).

8. Відбиття редукції кінцевого [і] у формі називного/знахідного відмінка однини прикметників чоловічого роду

Явище представлене в пам'ятці прикладами: *wiczny* [12], *Premudry Florenski* [132], *wfesilny* [139], *prifnosufzczny* [139], *filny* [228], *sladczayfzy* [263], *Neskwerny* [334], *vdolny* [339] (згідно з кириличною графікою лише два винятки – *Prešwiatyi* [32], *Swiatyi* [168]).

9. Відбиття асимілятивної м'якої вимови приголосних [с'], [з']

У стародруці трапляються такі випадки: *šwit* [32], *šwitnik* [двічі 32], *Prešwiatyi* [32], *prošwifzczaiefzy* [32], *Prešwitloho* [64], *prošwifzczaifzczaia* [274], *šwiatych Otec* [290], *nerazdilimoy* [333] – але пор. *swiatych Prešwiatyi* [32], *Switnik* [32], *PRESWITLOHO* [65], *Z Swiatyjšym Patriarchem* [167], *Duch Swiatyi Swit* [168], *nerazdilimoy Swiatoy* [247], *Troyce Swiataia* [266], *Swiatoy Troycy* [268], *Troyce Swiataia* [283], *Swiatych Otec* [285], *Slawa Swiatoy ... y nerazdilimoy Troycy* [333] (очевидно, у шрифті бракувало великої літери *S* із крескою).

10. Передача лабіовеляризації [л]

О. Лазаренко пише: «Засвідчується перехід кінцевого -л в дієсловах минулого часу у -в: ... *žyw*, ... *prawiw...*» [6, с. 180]. Однак контекст нам підказує, що доречніше форми *byw*, *prawiw*, *žyw* трактувати у пам'ятці як активні дієприкметники минулого часу (чоловічий рід, однина, називний відмінок): *Klimenta Papy Rymškaho... Iže po Fteoni byw Archiepiškop / y perwije Aria proklat / poſtrada...* [150], *Sylweſtra Papy Rymškaho / iže vſpe wo Lito 335. ... / prawiw Preſtoł Lit 28.* [150], *Hrihoria Papy Rymškaho / iže prawiw Cerkow Lit 13. ... preſtawiwſia w Lito 604. ...* [151], *Keleſtina Papy Rymškaho / iže preſtawiwſia wo Lito 432. wo Carſtwo Fteodoſta małaho / na Preſtoli žyw Lit 8. ...* [151].

Ми не знайшли слов'яноруських форм, що показують лабіовеляризовану вимову [л], однак у народній приказці, яка тричі подана у тесті, лабіовеляризація таки зафіксована: *Mowczanka ne puſzyt, a proworczaſzy wadit* [139, див. ще 204, 247] – пор. [6, с. 180].

11. Відповідники грецьких літер γ та θ у власних назвах

Деякі приклади можуть демонструвати тогочасні особливості у вимові власних назв грецького походження. Так, бачимо форми *Ahapita*, *Hrihoria* [151] (гр. Ἀχαΐτης, Γρηγόριος ← γρηγόρος), де грецька літера γ , що у візантійській вимові мала фрикативне звукове наповнення [11; 12], послідовно передається як *h*. Однак трапляється й форма *Agaftona* [151] (гр. Ἀγάθων), котра фіксує вибухову вимову – за В. Німчуком, як у західноєвропейській та польській традиції [13, с. 39].

Зафіксовано два способи передавання грецької θ : буквосполукою *th* (під впливом латинської мови [13, с. 74]) та буквосполукою *ft*: *THEODORU ALEXIEWICZU* [57] (гр. Θεόδωρος), по *Fteoni* [150], *Fteodofsta* [151] (гр. Θεός ‘Бог’), *Agaftona* [151]. Цікаво, що царське ім’я подано в латинізованому вигляді.

Своєрідна вимова [фт] на місці грецької θ трапляється ще з 1481 року [14; 13, с. 74] і znana була вона й у XVII ст. [13, с. 74].

Висновки. Наша розвідка показує, що твердження В. Німчука та Г. Куземської потребують певної конкретизації та уточнення – принаймні для слов’яноноруської вимови на Півночі України у другій половині XVII ст.

- Так, аналізований матеріал узгоджується з твердженнями В. Німчука та Г. Куземської про вимову *ть* як [i]. Очевидно, це вже була усталена традиція слов’яноноруської вимови, але зрідка через неї пробивалася північноукраїнська фонетика.
- Послідовно м’якою була вимова губних, задньоязикових, глоткового та [н’] перед голосним переднього ряду [i] (під питанням залишається вимова перед колишнім /ьj/). Натомість шиплячі вимовлялися твердо (після літер на їх позначення завжди була *y*, а не *i*).
- Хитання *ri/ry*, *ti/ty*, *li/ly*, *si/sy*, *di/dy* ілюструють вимову не різних звуків, а того самого – [и] з наближенням до [i], який утворився на місці колишнього [i], що узгоджується з даними історії мови.
- У пам’ятці представлена пом’якшена вимова задньоязикових і глоткового перед голосним переднього ряду (очевидно, [i]) на місці колишньої твердої їх вимови перед голосним.
- Погоджуємося з твердженням В. Німчука та Г. Куземської щодо усталеної твердої вимови приголосного перед [e] і фрикативною вимовою слов’яноноруської *z*.
- Кирилична *щ* вимовлялася як звукосполука твердих шиплячих [шч].
- У трактаті зафіксована жива фонетична риса північноукраїнських говірок – тверда вимова кінцевої основи [р], натомість усередині основи етимологічно м’яка вимова послідовно передається. Про вимову у слов’яноноруських вставках етимологічно м’якого [р’] за відсутності м’якої фонемі в живому діалектному мовленні можемо лише теоретизувати.
- Пам’ятка фіксує тверду вимову [ц] у кінці основи іменників чоловічого роду.
- Прикметники чоловічого роду у формі називного/знахідного відмінка однини вимовлялися найчастіше з редуцією кінцевого [i].

- У власних назвах грецького походження на місці *у* могла бути і фрикативна, і (рідше) проривна вимова, а *ø* звучала в основному як [фт], у царському імені ця літера передається як *th*.

Ми напевно не можемо сказати, чи подані нами відповідники демонструють особливості слов'яноноруської вимови самого Лазаря Барановича, чи свідчать і про вимову друкарів чернігівської друкарні. Однак ми можемо сміливо стверджувати, що вони відбивають тогочасні тенденції вимови слов'яноноруських текстів носіями північноукраїнських (східнополіських) говірок. Питання, як ці тексти вимовляли інші церковники – представники інших діалектів, видається нам цікавим і перспективним для подальших лінгвістичних студій.

Література

- Куземська Г., 2012, *Якою мовою молилася давня Україна. Правила української транслітерації церковнослов'янських текстів*, вид. 2, доопрацьоване і значно доповнене, Київ: КЖД «Софія», 112 с.
- Німчук В., *Українська мова – священна мова*, <https://parafia.org.ua/biblioteka/istoriya-mova/ukrajinska-mova-svyaschenna-mova/> (дата звернення: 10.03.2021).
- Notiy pięć ran Chrystvsovych pięć ... przez Jaśnie w Boga Przeoświeconego Jego Mści Oycza Lazarza Baranowicza ... policzone*, Czernihow, 1680, 41 ark. + 355 s.
- Матвіяс І., *Варіанти української літературної мови від найдавніших часів до кінця XVIII ст.*, <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine46-47-1.pdf> (дата звернення: 10.03.2021).
- Передрієнко В.А., *Проблеми вивчення староукраїнської літературної мови другої половини XVI-XVIII ст.*, http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10770/Peredrijenko_Problemy_vyvchennya_staroukrayinskoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.03.2021).
- Лазаренко О., 2005, *Особливості функціонування польської мови в Україні у XVII столітті (на матеріалі творів Лазаря Барановича) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 – слов'янські мови*, Київ, 214 с.
- Antykwa Januszowskiego*, <https://typoteka.pl/pl/typeface/antykwa-januszowskiego> (дата звернення: 10.03.2021).
- Szwabacha Januszowskiego*, <https://typoteka.pl/pl/typeface/szwabacha-januszowskiego> (дата звернення: 10.03.2021).
- Шевельов Ю., 2002, *Історична фонологія української мови. Переклад з англійської*, Харків: Акта, 1054 с.
- Мойсієнко В.М., 2006, *Фонетична система українських поліських говорів у XVI-XVII ст.: монографія*, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 450 с.
- ἄγαλῆτός, URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/%E1%BC%80%CE%B3%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%84%CF%8C%CF%82> (дата звернення: 10.03.2021).
- Γρηγόριος, <https://ru.wiktionary.org/wiki/%CE%93%CF%81%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82> (дата звернення: 10.03.2021).
- Німчук В., 2002, *Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. ст.*, Кам'янець-Подільський, 116 с.
- Струмінський Б., *Уваги до харківського правопису*, <https://zbruc.eu/node/90240> (дата звернення: 1.03.2021).

Bibliography

- Kuzemsjka Gh., 2012, *Jakaju movoju molylasja davnja Ukrajina. Pravyla ukrajinsjkoji transliteraciji cerkovnoslovjansjkykh tekstiv*, vyd. 2, doopracjovane i znachno dopovnene. Kyjiv: KZhD «Sofija», 112 s.
- Nimchuk V., *Ukrajinsjka mova – svjashhenna mova*, <https://parafia.org.ua/biblioteka/istoriya-mova/ukrajinska-mova-svyaschenna-mova/> (data zvernennja: 10.03.2021).
- Notiy pięć ran Chrystvsowych pięć ... przez Jaśnie w Boga Przeoświeconego Jego Mści Oyca Lazarza Baranowicza ... policzone*, Czernihow, 1680, 41 ark. + 355 s.
- Matvijas I., *Varianty ukrajinsjkoji literaturnoji movy vid najdavnishykh chasiv do kincja XVIII st.*, <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-1.pdf> (data zvernennja: 10.03.2021).
- Peredrijenko V.A., *Problemy vyvchennja staroukrajinsjkoji literaturnoji movy drughoji polovyny XVI-XVIII st.*, http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10770/Peredrijenko_Problemy_vyvchennja_staroukrajinskoyi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennja: 10.03.2021).
- Lazarenko O., 2005, *Osoblyvosti funkcionuvannja poljsjkoji movy v Ukraini u XVII stolitti (na materialy tvoriv Lazarja Baranovycha) : dys. ... kand. filol. Nauk : 10.02.03 – slov'jansjki movy*, Kyjiv, 214 s.
- Antykwa Januszowskiego*, <https://typoteka.pl/pl/typeface/antykwa-januszowskiego> (data zvernennja: 10.03.2021).
- Szwabacha Januszowskiego*, <https://typoteka.pl/pl/typeface/szwabacha-januszowskiego> (data zvernennja: 10.03.2021).
- Shevel'ov Ju., 2002, *Istorychna fonologhija ukrajinsjkoji movy. Pereklad z anghlijsjkoji*, Khar'kiv: Akta, 1054 s.
- Mojsijenko V.M., 2006, *Fonetychna systema ukrajinsjkykh polijsjkykh ghovoriv u XVI-XVII st.: monoghrafija*, Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 450 s.
- ἀγαπητός, <https://ru.wiktionary.org/wiki/%E1%BC%80%CE%B3%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%84%CF%8C%CF%82> (data zvernennja: 10.03.2021).
- Γρηγόριος, <https://ru.wiktionary.org/wiki/%CE%93%CF%81%CE%B7%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82> (data zvernennja: 10.03.2021).
- Nimchuk V., 2002, *Problemy ukrajinsjkogho pravopysu XX – pochatku XXI st. st.*, Kam'janecj- Podil'sjkyj, 116 s.
- Struminsjkyj B., *Uvaghy do kharkivsjkogho pravopysu*, <https://zbruc.eu/node/90240> (data zvernennja: 1.03.2021).

ОЛЬГА М. ГЕРАЩЕНКО, АНТОН П. ШТЕФАН

**«Іazyk moy pouczytsia prawdi twoiey»:
Slovenorosski insertions written in polish graphics in Lazar Baranovyč's treatise**

Abstract

The article draws attention to the Slavenrosska phonetics analysing the Slavenorosski insertions in Polish graphics in Lazar Baranovyč's theological treatise "Notiy pięć ran Chrystvsowych pięć" (1680). These insertions reflect the epoch's tendencies in pronouncing the Slavenorosski texts by the speakers of

Northern Ukrainian (Eastern Polisyen) patois, e.g. prove the well-established pronunciation of **ѣ** as [i]. The pronunciation of labials, velars, pharyngeal and [н'] before the front vowel [i] was systematically soft. The sibilant sounds, on the contrary, were hard (the corresponding letters were always followed by a *y*, not an *i*). The variations *ri/ry*, *ti/ty*, *li/ly*, *si/sy*, *di/dy* show an [и] sound that replaced the former [i], and the history of language corroborates this fact. The document presents the palatalized pronunciation of velars as well as the pharyngeal before the front vowel (it surely was an [i]) replacing their hard pronunciation before vowels). The hard pronunciation of consonants before an [e] and the fricative pronunciation of Slavenorosska **г** was confirmed.

The Cyrillic **ѣ** was pronounced as a combination of two hard sibilants [шч]. The treatise recorded the hard pronunciation of the final stem sound [p] while the etymologically soft pronunciation inside the stem remains systematically intact. The document records the hard pronunciation of [и] at the stem end of masculine nouns. The nominative and accusative forms of singular masculine adjectives are mostly pronounced with a reduced final [i].

Proper names of Greek origin could have a fricative or, less frequently, a plosive pronunciation in lieu of **γ**, **θ** mainly sounded as [φτ]. In the king's name, it was transliterated as **th**.

Keywords: Slavenorosska language, Slavenorosski insertions, Polish equivalents of Cyrillic letters, pronunciation of liturgical texts, phonetic features of Northern Ukrainian patois.